

Televizní diskusní pořad o mezietnických vztazích

(Na hraně 26. 4. 1999)

Lucie Hašová

Úvod

Článek se snaží pomocí poznatků zdvořilostní teorie P. Brownové a S. Levinsona analyzovat některé aspekty televizního diskusního pořadu *Na hraně*. Ve zdvořilostní teorii se hovoří o tzv. pozitivních a negativních zdvořilostních strategiích, tedy strategiích, které ohrožují či zachovávají tvář mluvčího nebo adresáta. Podle koncepce Brownové a Levinsona (1987), odvolávající se ke Goffmanovu pojetí tváře (1967), má mluvčí i adresát negativní a pozitivní tvář, což je obrazné vyjádření přání, aby a) mu nebyly kladeny překážky a b) dosáhl souhlasu. (Čmejrková, 1996).

Naše analýza se snaží postihnout strategie zachovávající a ohrožující tvář, popsat, jak jednotliví účastníci diskusního pořadu zachovávají nebo ohrožují tvář svou i tvář druhého, jak se s ohrožováním své tváře vypořádávají, jak tvář druhého v některých případech nejen zachovávají, ale dokonce „vylepšují“. V analyzovaném diskusním pořadu je celá řada účastníků, kteří mají různé role, proto různá zachovávání a ohrožování tváře své i tváře druhého probíhají různými směry, na různých úrovních.

Charakteristika pořadu *Na hraně*

Televizní diskusní pořad *Na hraně* pravidelně (s výjimkou letních prázdnin) vysílá Česká televize v premiéře v pondělí ve 22,20 na ČT 1 a v reprízách ve středu v 5,30 na ČT 2 a ve čtvrtek ve 14,25 na ČT 1. Vysílání trvá 40 minut. Na internetu se dočteme, že „*Na hraně* je občanský, generační diskusní pořad pro mladé lidi, který poskytuje prostor pro výměnu názorů nad problémy současnosti všem, kdo se ho chtějí zúčastnit. Dovoleno je vše, především pak vlastní názor, myšlenka a humor“ (www.academica.cz). V poslední době se diskusní pořad *Na hraně* zabýval např. těmito tématy:

Rok 1999 v české společnosti; Rasismus, xenofobie, tolerance; Má česká muzika šanci?; Česká zahraniční politika a vstup České republiky do EU; Narůstající preference KSČM; Dnešní česká pravice; Impuls 99; Význam Československa; Kosovský konflikt; Ekologické iniciativy na konci 20. století; Jak uspět na trhu práce; Zdravotně postižení.

Natáčení pořadu se koná vždy v úterý předchozího týdne v 18,30 v pražském Dejvickém divadle. Natáčení se účastní vždy dvě moderátorky, 3–4 hosté a několik desítek mladých lidí do 30 let, kteří se k natáčení předem přihlašují. V televizi je pak prezentován sestřih celé diskuse. Tato konečná podoba je nám také východiskem pro analýzu.

Prostředí analyzovaného pořadu

Naše analýza se zabývá diskusním pořadem *Na hraně* ze dne 26. 4. 1999. Diskuse se účastnily moderátorky Lucie Vopálenská a Alena Červenková (v prepisech označené LV a AČ), hosté Monika Horáková (MH), Petr Uhl (PU), Jakub Polák (JP) a Ondřej Giňa (OG) a několik desítek romských (1R, 2R...) a neromských (1N, 2N...) studentů. Z nich do diskuse vstoupili 4 romští a 10 neromských studentů (z nich jedna dívka, DN).

Moderátorka LV ve svém prvním vstupu explicitně pojmenovává téma pořadu: *Úloha politiků a přístup naší společnosti k otázce xenofobie a rasismu*. Téma je zadáno dost široce a všeobecně. Několik faktorů přispívá k tomu, že téma je výrazným způsobem zúženo, a to na problematiku romské menšiny v České republice.

Ještě než moderátorka oznámí téma pořadu a než zazní úvodní znělka, je dán prostor jednomu z diskutujících. Již první diskusní příspěvek dává do značné míry charakter celému diskusnímu pořadu. První tvář, kterou divák na obrazovce vidí, je tvář romského studenta. Student navíc hovoří

o potlačování Romů bílou většinou. Teprve poté zazní znělka, objeví se titulky, pak se objeví moderátorka se svým prvním vstupem.

Zúžení všeobecně zadaného tématu je dále dáno výběrem hostů a složením studentské části publika. Tři ze čtyř hostů se v době natáčení profesionálně zabývali problematikou romského etnika u nás, čtvrtý host byl romským moderátorem České televize. V publiku jsou kromě studentů neromských i studenti romští.

První replika, která v analyzovaném pořadu zazněla:

*1R: jeden cikánský baron, (.) * napsal dopis Masarykovi a prosbu velkou prosbu o to aby jeho vnuk moh nastoupit do školy. (.) že je velice chytrý a tak dál a tak dál a moc bojoval o to aby se do toh- té školy dostal. (.) zkrátka náz ničili, (.) velice tvrdě. (.) za komunistů to bylo více skryté, (.) bylo to pod rouškou nějaké ideologie, (.) a: ničili nás úplně stejně. ono je velice těžké (.) aby se zamyslel a řekl. v jaké době jsme se vlastně měl dobře. (.) bude chvilku přemějšlet a nebude to dlouho a řekne. ((mlasknutí)) (.) hm (.) v žádně.*

Poznámka o romském etniku v České republice

Při sčítání lidu v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo 32 903 obyvatel České republiky. Počet Romů je však nepochybně mnohem vyšší. Podle vládních odhadů činil jejich počet v roce 1991 cca 150 000–200 000. Mnozí Romové přišli na území České republiky po roce 1945 (řada „českých“ Romů zemřela během druhé světové války v koncentračních táborech). Romské obyvatelstvo žije převážně ve městech. V roce 1980 bylo v České republice dvanáct měst, ve kterých žilo více než 1000 Romů, většinou v severních Čechách (např. Most, Teplice, Ústí nad Labem, Chomutov) a na severní Moravě (např. Ostrava, Karviná). (Nekvapil 1997)

V analyzovaném diskusním pořadu se účastníci několikrát zmiňují o koncentračním táboře v Letech u Písku. V tomto koncentračním táboře zemřela v době druhé světové války řada českých a slovenských Romů. V poslední době se často mluvilo o možnosti postavit na místě někdejšího tábora pomník. Jedním z největších problémů plánovaného pomníku je skutečnost, že na místě zmíněného tábora dnes stojí vepřín. Řada romských i neromských aktivistů se snaží (nebo snažila) o likvidaci tohoto vepřína.

Role a tváře jednotlivých účastníků diskusního pořadu

Role a tvář moderátorek

Obě moderátorky se snaží vystupovat naprosto nestranně, staví se pou-

* Vysvětlení transkripčních symbolů je na straně 121.

ze do role usměřovatelek diskuse. Pokud bychom použili termíny zdvořilostní teorie Brownové a Levinsona, můžeme společně s nimi říci, že moderátorky v maximální míře zachovávají tvář všech lidí ve studiu přítomných, kalkuluji i s tváří širšího publika (tj. s tváří televizních diváků) (Čmejrková, 1996). U moderátorek jednoznačně můžeme mluvit o zdvořilosti pozitivní.

Otázky, které moderátorky kladou, jsou vesměs všeobecné, široce zaměřené. Svým charakterem dávají diskutujícím dostatečný prostor se k dané problematice vyjádřit. Jsou formulovány srozumitelně a jasně. Je velmi pravděpodobné, že moderátorky mají většinu otázek předem připravenou. Mohou na ně bez problémů reagovat jak přítomní mladí lidé, tak pozvaní hosté.

Příklady široce pojatých otázek, které dávají diskutujícím dostatek prostoru vyjádřit se k dané problematice:

LV: v jakém stavu: je naše společnost co se týče, rasismu a xenofobie?

LV: =a je naše společnost dostatečně informována o (.) například charakteru romské komunity?

LV: lze podle vás vůbec od politiků žádat, aby se zastávali menšin, když jim jde o (.) hlasy většinových voličů?

LV: máte někdo recept jak čelit generalizacím?

AČ: jak hodnotíte přístup politiků k problematice xenofobie rasismu?

Zachování tváře všech lidí přítomných ve studiu i všech diváků u televizních obrazovek je dáno také výběrem lexika v jednotlivých otázkách moderátorek. Přestože jsou otázky naprosto srozumitelné, obsahují i výrazy a obraty z vyšších stylistických vrstev (*čelit generalizacím*). Moderátorky tak nabízejí diskutujícím svou kultivovanou a vstřícnou tvář. Jejich přívětivou

tvář dále doprovázejí gesta, mimika. Často se setkáváme s tím, zvláště, pokud mluví mladí lidé, kteří častěji než hosté mívají občas problémy s formulováním svých myšlenek, že moderátorky mluvčího po celou dobu jeho promluvy pozorují, chápavě přikyvuji.

K celkově pozitivnímu a vstřícnému obrazu obou moderátorek patří také to, že jsou pokaždé pěkně oblečeny a upraveny.

Tvář moderátorek není ohrožována ani studenty ani hosty. V přepisu celého pořadu prakticky nenajdeme případ, kdy by se někdo pozastavil nad zněním otázek, nějak slovně moderátorky napadl, apod.

Role a tvář hostů

Role pozvaných hostů patří k nejsložitějším a nejméně vděčným. Hosté jsou zde v jistém protikladu k diskutujícím mladým lidem. Od hostů se očekává (ba přímo vyžaduje), že se diskuse aktivně zúčastní (zatímco mladí lidé mohou pouze poslouchat), ať chtějí či nechťejí, v průběhu diskuse „něco říct musí“ a pokud se k tomu náhodou nemají, jsou moderátorkami k diskusnímu příspěvku vyzváni.

Hosté zřejmě také předem (alespoň z části) znají otázky, které jim mohou být během diskuse položeny. Potud se tedy mohou připravit, připravit si tvář, kterou budou prezentovat v odpovědích na otázky moderátorek, jednak v diskusi s přítomnými mladými lidmi a jednak ve svém jednostranném dialogu s diváky u televizních obrazovek. Snaha zachovat si tvář tedy u nich probíhá minimálně dvěma směry: je třeba obstát v případných útocích ze strany studentů a zároveň obstát v očích televizních diváků. Hosté jsou (na rozdíl od studentů) většinou lidé zvyklí vystupovat v médiích, formulovat své postoje a názory „na kameru“, „pro lidi, co se dívají na televizi“.

Hosté jsou vlastně pokaždé pozváni proto, aby reprezentovali nějakou vyšší instanci, např. politickou stranu, úřad vlády, průmyslový podnik apod. Málokdy jsou tedy v roli sebe sama jako člověka prezentujícího své vlastní názory. Tato skutečnost samozřejmě výrazným způsobem ovlivňuje jejich rozhodování jakou tvář, nebo spíše jakou masku se rozhodnou ukázat. Hosté mohou často očekávat nejrůznější výpady ze strany studentů. Ti např. bez nějakých okolků kritizují práci ve studiu přítomného politika, resp. práci politické strany (úřadu, instituce), kterou zastupuje. Také otázky moderátorek, jakkoli všeobecně znějící člověku, který se danou problematikou profesionálně nezabývá, se mohou hostů, kteří jsou naopak v daném oboru odborníky, často nepříjemně dotýkat. Použijeme-li opět terminologii Brownové a Levinsona založenou na protipólech ohrožení a zachování tváře vlastní i tváře druhého, hostům se ze všech diskutujících daleko nejčastěji stává, že se někdo pokouší ohrozit jejich tvář a jejich nelehkým úkolem je svou tvář si zachovat.

Jak již bylo řečeno, v analyzovaném pořadu byli přítomni čtyři hosté. Zatímco chování prvních tří hostů (MH, OG, JP) se z hlediska zachování tváře jeví jako celkem bezproblémové, host PU je diskutantem komplikovaným a konfliktním.

Host Petr Uhl

Petr Uhl byl do pořadu pozván jako zmocněnec vlády pro lidská práva. V analyzovaném pořadu se setkáváme v souvislosti s P. Uhlem s několikrátým ohrožením tváře. PU je jednak člověk, jehož tvář je ohrožována, jednak je sám mluvčím něčí tvář ohrožujícím.

Nejprve sledujme příklad, kdy je tvář PU ohrožena jedním ze studentů.

4R: *dneska je mi osumnáct roků a. (.) pořád jsem neviděl ještě pořádný skutek, aby někdo proti tomu začal skutečně bojovat proti tomu rasismu. (.) jako ty diskuse jsou pěkný ale, (.) skutky nikde. (.) no já mám za (.) za svý léta hodně jsem toho zažil, (.) co se týká rasismu, (.) no a (.) rád bych se zeptal tam, (.) pana Uhla nebo jak proti tomu bojovat konečně. nebo (.) koho se mám zeptat. nebo za kým mám jít. když mě nechcou pustit na zábavu? (.) nebo když když mně nedá někdo šanci studovat na konzervatoři? jenom protože jsem černej, (.) nebo že jsem měl někdy problémy v rodině, (.) nebo něco takovýho. (.) rád bych se zeptal.*

PU: *hm ((zakašlání)) já se tím teda zabývám profesionálně a. (.) navrhuji tedy vládě nějaká opatření (.) antidiskriminační. (.) e těžko mohu radit vám. ale už skutečnost že jste tady. (.) a mluvíte o tom. a vysílá se to v televizi. (.) tak to už je čin. (.) e s těmi našimi názory které tady vyslovujeme. (.) souhlasí totiž jenom menšina lidí. (.) a (.) možná že (.) někoho přesvědčíme kdo se dívá kdo s dívá na tento pořad, (.) že (.) máme (.) kus pravdy. (.) když se dožadujeme rovnosti lidí před zákonem. (.) lidé si to ani neuvědomují tu diskriminaci. oni to tu vaši. oni to necítí. (.) mluvmě o ní. (.) působme i na ty politiky, a (.) vychovávejme i státní úředníky, a já mám takové heslo, (.) zažeňme rasismus a xenofobii do illegality.*

Romský student obviňuje P. Uhla, který, jak už bylo řečeno, vystupuje v tomto pořadu jako profesionál v otázkách romské menšiny u nás, že od něho dosud neviděl pořádný skutek, který by nějakým způsobem řešil problematiku rasismu u nás. Tvář P. Uhla je romským studentem evidentně ohrožována. P. Uhl si svou tvář zachovává s použitím různých prostředků. Je samozřejmě potřeba reagovat okamžitě, když už byl takto zřetelně „vyvolán“ (*rád bych se zeptal tam (.) pana Uhla*). Na začátku své promluvy získává PU čas (pauza, zakašlání) a pak vysvětluje, že je profesionálem vládní organizace a že se tedy vlastně nemůže zabývat problémy jednotlivců. Následuje pochvala romského studenta, že v diskusi vystoupil, a dále jakási všeobecná výzva všem (zřejmě všem ve studiu i všem u televizních obrazovek) končící až pateticky: *zažeňme rasismus a xenofobii do illegality*. Výběr lexika a stylistická rovina vůbec patří k nejnápadnějším prostředkům, kterými si PU snaží zachovat svou tvář. Zatímco replika romského studenta vykazuje rysy mluvenosti, hovorové češtiny (*ty diskuse jsou pěkný, když mě nechcou pustit na zábavu*), reakce PU obsahuje cizí slova (*navrhuji tedy vládě nějaká opatření (.) antidiskriminační, lidé si to ani neuvědomují tu diskriminaci*) a je pronesena češtinou spisovnou.

Jiným případem ohrožení tváře, se kterým se PU vypořádává, je ohrožení tváře jeho kolegy, politika V. Mlynáře jedním z (neromských) studentů.

3N: to já nevím pokud šlo třeba o (.) koncentrační tábor (.) v Letech u Písku tak (.) co sem já (.) slyšel přímo od (.) různých (.) romských iniciativ a podobně, (.) tak od nich zaznívalo že, (.) oni o to v podstatě nestojí aby za ně bojoval nějaký pan (.) Mlynář. eště takovýmhle (.) dost způsobem že spíš tím většinu lidí (.) namíchne než (.) ab- aby čemukoli prospěl.

1R: Romové e (.) za druhé světové války trpěli stejně ta:k (.) jako Židové, (.) jako kdokoliv jinej (.) a vubec se o tom nikdy (.) nemluvalo. (.) je to stejná je to stejná historie (.) této republiky a okolních republik (.) a ten kdo: trošičku soudně myslí. (.) tak řekne ano. (.) utrpení je stejné jak pro vás tak pro nás jako pro kohokoli jiného.

PU: já se (.) musím zastat Vladimíra Mlynáře zastat, (.) nedělal to pro žádné hlasy. (.) on si uvědomoval že ty hlasy ztratí nutně je ztratil. a (.) já si myslím že bychom mu měli být vděční za tu energii, s jakou do té věci šel. (.) chtěl bych říct že (.) politikové (.) přichází a odcházejí.

Osoba V. Mlynáře, někdejšího ministra vlády bez portfeje, je (nebo v jisté době byla) v povědomí lidí (televizních diváků) často spojována s romskou problematikou (jako ministr bez portfeje se V. Mlynář stal mimo jiné předsedou Rady pro národnosti a meziřesortní komise pro záležitosti romských občanů). Ještě konkrétněji je jeho osoba spojena s úvahami o vybudování pomníku na místě někdejšího koncentračního tábora v Letech u Písku.

P. Uhl se ohrožení V. Mlynáře brání: *já se (.) musím zastat Vladimíra Mlynáře zastat*, přeměňuje jej téměř na pochvalu: *myslím že bychom mu měli být vděční*. PU se tedy snaží o zachování ohrožené tváře V. Mlynáře, resp. všeobecněji o zachování tváře politiků, kteří se zabývají (zabývali) romskou problematikou v České republice. Do této skupiny patří také samotný PU. Zachováním tváře V. Mlynáře se tedy PU snaží o vylepšení tváře celé skupiny zmiňovaných politiků, a tedy také tváře své.

Jednou tvář P. Uhla ohrozí dokonce další z hostů, JP

JP: né já jesi ste si vši- mluvil jsem i i i trochu za sebe. i i i já patřím k těm, kteří podléhají těm, kteří svá malá darebáctví třeba rádi schovávají, ale aspoň do určité míry si to reflektuju, a snažím se to (.) snažím se s tím bojovat. a v tom bych viděl i cestu, (.) cestu z toho. neschovávat se za ty velká ideologie. neřešit to (.) velkými politickými gesty, že jo k jakým bohužel při vsí úctě k Petru

Uhlovi, (.) musím nesouhlasit, jaký by měl být ten památník v Létech, (.) já sám ee většinu naprostá většina Rómů. těch obyčejných lidí. že jo který mi o tomhle mluví. tak prostě eee jich ee se to netýká. konec konců když se podíváme na roms- (.) kulturu, že jo ta nikdy nestála na nějakých mon- (.) budování monumentů a podobně je zajímavý praktický život.=

PU: =nikdo v této vládě nenavrhol, (.) žádný památník nebo pomník. (.) tato slova nikdy nepadla, (.) a tradují se nepřáteli.(.) našeho plánu, konečně se zbavit té velkovýkrmy, (.) která (.) opravdu (.) ee ruší tu pietu, a je nepřijatelná. jo takže památník tam být nemá. (.) tady to už padlo. (.) nemá být památník. (.) tam je památník

Jak je patrné, v této ukázce (podobně jako v té předchozí) se diskutuje o plánovaném pomníku na místě někdejšího koncentračního tábora. JP ohrožuje tvář PU svým vyloženým nesouhlasem s jeho názory, resp. s názory našich politiků na danou problematiku vůbec. Vidíme, že PU reaguje velice rázně a opět téměř pateticky: *(.) tato slova nikdy nepadla, (.) a tradují se nepřáteli.(.) našeho plánu.*

Jak uvidíme po analýze dalších hostů, PU je hostem s daleko nejčastěji ohroženou tváří.

Host Jakub Polák

Jakub Polák je v titulku diskusního pořadu uveden poněkud všeobecně jako aktivista občanských hnutí.

Ze strany studentů a moderátorek není tvář JP ani jednou ohrožena. Do jakéhosi konfliktu se JP dostává pouze s PU (viz naposledy analyzovaná ukázka). Tento konflikt však vzápětí urovnává moderátorka LV, využívá repliky JP (repliky, která, jak jsme viděli, je pro PU problematická) ke

zformulování své další otázky. Moderátorka se studentů ptá, jestli s JP souhlasí. Replika PU je tedy ponechána bez povšimnutí (což je samozřejmě také možno chápat jako ohrožení tváře PU) a diskuse dále navazuje právě na repliku JP. Student, který se ujímá slova, navíc začíná svou promluvu *já bych s tímhle bych určitě souhlasil*, čímž také on přispívá k zachování tváře JP.

PU: *=nikdo v této vládě nenavrhol, (.) žádný památník nebo pomník. (.) tato slova nikdy nepadla, (.) a tradují se nepřáteli. (.) našeho plánu, konečně se zbavit té velkovýkrmny, (.) která (.) opravdu (.) ee ruší tu pietu, a je nepřijatelná. jo takže památník tam být nemá. (.) tady to už padlo. (.) nemá být památník. (.) tam je památník*

LV: *já se teď obrátím především na vás v publiku, nad e (.) vy jste také našimi hosti hosty a to hlavními, kdybyste měli reagovat na: (.) slova pana Poláka. (.) myslíte si (.) stejně jako on že (.) e takovéto generální odsuzování menšiny (.) je jakousi léčbou komplexů té většiny, souhlasíte s ním?*

4N: *já bych s tímhle bych určitě souhlasil, protože je to vždycky jednodušší najít si nějakého obětího beránka, a na něj prostě svrhnout svoje neúspěchy, a nějaký svoje nějakou svoji prostě nedobrou, (.) zkušenost nebo něco a říci no. on za to může protože já jsem přece ten dobrý, ale prostě (.) on to zavinil, tak proto on (.) jako jeho potrestám, jemu něco udělám protože já vlastně přeci zato nemůžu. (.) ...*

Host Monika Horáková

Monika Horáková je psycholožka, místopředsedkyně Meziřesortní komise pro záležitosti romských občanů, (romská) poslankyně za Unii svobody.

Ve své promluvě se MH v jedné chvíli dostává do formulačních nesnází. Náhlým váháním a neschopností pokračovat (viz přepis) si na krátkou chvíli ohrožuje svou vlastní tvář. Moderátorka LV pomáhá MH zachovat si tvář. MH chce citovat výrok jistého politika (M. Macka), v rozhodující chvíli si však nemůže vzpomenout na přesné znění citátu. Moderátorka do její promluvy pohotově vsune chybějící slova, na která MH navazuje.

MH: *...e já můžu například uvést na to si možná všichni z nás tady vzpomínají, výrok pana e doktora Macka, (.) který srovnával vlastně, který řešil otázku=*

LV: *=bydlet či nebydlet vedle Romů.=*

MH: *=bydlet či nebydlet vedle Romů, a srovnával tento příklad, (.) s tím když vás pokouše dogo tak už taky s těmi psy nechcete mít nic společného.*

Na jiném místě se setkáváme s tím, že MH na chvíli jakoby přebírá úlohu moderátorky a diskutuje s jedním romským studentem.

LV: dokážete to nějak překonat překousnout.

2R: no musím překousnout. protože chci žít normálně.

MH: máš na základě e týdletý špatný zkušenosti celkově špatný postoj, (.) nebo negativní postoj (.) ke všem Neromům jak se tady říká nebo k Čechům (.)

2R: ne: to zas nemám. (.)

MH: děkuju

2R: jsem snad normální člověk.

MH pokládá romskému studentovi, který právě dokončil své vyprávění o tom, jak byl v Praze zbit skinheady, dosti sugestivní otázku: *máš na základě e týdletý špatný zkušenosti celkově špatný postoj, (.) nebo negativní postoj (.) ke všem Neromům jak se tady říká nebo k Čechům (.)* Romský student zjevně odpovídá podle jejích představ. Krátký dialog mezi MH a romským studentem (resp. mezi dvěma Romy, což je také situace, s níž se v celém diskusním pořadu nikde jinde nesetkáme) vyznívá jednoznačně kladně pro romské etnikum, přispívá k vylepšení tváře nejen tohoto romského studenta, ale zřejmě i romského etnika jako celku (alespoň v kontextu tohoto diskusního pořadu). Dialog samozřejmě působí zároveň i opačně, zachování jedné (romské) tváře probíhá na pozadí ohrožování druhé (bílé, neromské, české) tváře.

Host Ondřej Giňa

Ondřej Giňa byl v době vysílání této debaty romským moderátorem České televize. Poznamenejme, že romský moderátor není na obrazovce České

televize nijak běžným jevem. O tom svědčí i otázka moderátorky AČ a jednoho ze studentů adresovaná OG.

Otázka AČ a odpověď OG:

AČ: *hodnotí vás veřejnost (.) podle: (.) způsobu jakým zvládáte svojí práci? anebo vás hodnotí na základě, (.) příslušnosti k určitému etniku. myslím tím ve vaší profesní kariéře. (.) hodnotí vaši práci nebo hodnotí to že (.) tam prostě jste?*

OG: *no (.) já bych jaksí rád upřesnil že já jsem se do české televize: jako moderátor zpráv, (.) nedostal jenom na základě toho že jsem Rom.=*

AČ:: *=jistě=*

OG: *=že můj původ je romský. jo (.) tady vznikla do- dohoda mezi (.) mezi médii mezi českým rozhlasem českou televizí, (.) a na základě toho dnes e a v základě toho že jsem, (.) prokázal jisté schopnosti, (.) mohu prostě moderovat zprávy.*

Otázka studenta a odpověď OG:

2N: *a to přece vyčítáte jestli se k vám chovaj kvůli tomu jak vypadáte, nebo kvůli tomu jaké máte schopnosti.*

OG: *já jsem po dobu po dobu (.) své působnosti v české televizi zaznamenal (.) velice pozitivní reakce nejen nejenom od Romů, ale i od Čechů. a já bych (.) této chvíli využil a všem jim poděkoval. protože (.) dostávám celou řadu dopisů, (.) a (.) v něm prostě mi nikdo nenaznačuje, že (.) jsem Romi nebo něco takového ale, (.) líbí se jim to a (.) jsou konečně rádi že je v české televizi změna.*

((smích publika))

Otázku AČ i otázku neromského studenta můžeme do jisté míry chápat jako pokus o ohrožení tváře OG. Zdůrazňování něčí příslušnosti k jistému menšinovému etniku (jehož pověst navíc v očích většinové společnosti není valná) jistě ohrožováním tváře je. OG takové zdůrazňované příslu-

nosti čelí v krátké době hned dvakrát (viz dvě právě uvedené ukázky). Podle reakcí OG se můžeme domnívat, že byl na otázky podobného ražení předem připraven, je na ně zvyklý, nenechá se jimi vyvést z míry a dokáže na ně (jakkoli jsou závažné) reagovat dokonce s humorem: *líbí se jim to a (.) jsou konečně rádi že je v české televizi změna.*

Role a tvář studentů

V analyzovaném pořadu se v jednom místě setkáváme s tím, že jedna z moderátorek ve své otázce explicitně pojmenovává roli mladých lidí v tomto pořadu:

LV: já se teď obrátím především na vás v publiku, nad e (.) vy jste také našimi hosti hosty a to hlavními, kdybyste měli reagovat na: (.) slova pana Poláka. (.) myslíte si (.) stejně jako on že (.) e takovéto generální odsuzování menšiny (.) je jakousi léčbou komplexů té většiny, souhlasíte s ním?

Role studentů (resp. všeobecně mladých lidí) v diskusním pořadu je minimálně dvojitá. Jednak role spíše pasivní, studenti vytvářejí ve studiu publikum; jednak role aktivní, kdy se sami hlásí do diskuse, reagují na otázky moderátorek, případně diskutují s hosty. Jak již bylo řečeno, mladých lidí je ve studiu několik desítek. Do diskuse se mohou a nemusí zapojit. (V našem analyzovaném pořadu se do diskuse zapojilo 14 studentů.) Jejich role je ve srovnání s úlohou hostů mnohem jednodušší a méně závazná. Na obrazovce se např. neobjevuje jejich jméno, jako tomu pravidelně bývá při diskusních příspěvcích hostů a moderátorek. Studenti tedy se svými názory vystupují anonymně. Častěji než u hostů se u nich setkáváme s tím, že své názory formulují neformálněji a emocionálněji.

Příklady neformálních a emocionálních projevů bílých studentů:

4N: *jako mně se líbilo že ty si řek tam nahoře to co se ti stalo a (.) a potom si říkal že vlastně ne- nemáš nějakou nenávist k bílejím. (.) a (.) to se mi strašně líbilo ale. teď jako (.) mě by zajímalo co tady kdo z nás dělá,*

DN: *a vlastně (.) jsou zvyklí žít ve velkých celcích jako jo:, že prostě jsou, maj své přátele, a to že že asi taky by se neradi promíchali. nebo „já teda nevím jako“,*

V analyzovaném diskusním pořadu navíc vyvstává skutečnost, že studenti patří ke dvěma odlišným skupinám, ke skupině romské a bílé. U romských studentů je citové zaujetí vzhledem k probírané problematice pochopitelné.

Příklady neformálních a emocionálních projevů romských studentů:

3R: *já jsem se chtěl ještě vrát- vrátit k tomu:, (.) jak dlouho (.) jestli máme čekat na: tu další generaci jo, (.) já si myslím že čekáme dost dlouho protože tu bydlíme vlastně mezi bílýma v český republice sedum set let. (.) a: (.) nic se nezměnilo.*

1R: *ano s tím jsem se opravdu setkal, že mnoho Romů (.) e mi řeklo (.) ty Češi jó tohle tohle támhle, (.) ty jsou špatný ty dělaj tohle špatně, (.) a já nevím co všechno možný.=*

Studenti tedy vlastně nemají problém se zachováním své tváře. Jakou tvář jim nabízejí moderátorky, již bylo řečeno. Z jejich strany tedy k žádnému ohrožení nedochází. Rovněž hosté většinou nejsou těmi, kteří by na výroky mladých lidí nějak útočili. V celém přepise se setkáváme pouze

s jedním případem, kdy je tvář jednoho diskutujícího bílého studenta hostem ohrožena, kdy dochází k otevřenému konfliktu. Jak je patrné, diskutovat s PU není nijak snadné. Pozorujeme-li průběh následující ukázky, vidíme, že výměna jednotlivých replik je velmi rychlá (to naznačují „=“ a současně řečené úseky), oba mluvčí si skáčou do řeči, hádají se. U studenta více než u PU můžeme sledovat jakousi snahu o dohodu: 2N: *=diskutovat o tom samozřejmě., jasně že jasně že jasně že se to musí změnit to je to je (.) úplně zákonitě., zatímco PU do poslední chvíle útočí: PU: ale smířoval jste se s tím. a to mně vadí.,* ohrožuje studentovu tvář a ukazuje svou vlastní velmi nespokojenou, v diskusi až agresivní tvář. Můžeme říci, že pro PU ze všech účastníků diskusního pořadu daleko nejvíce platí charakteristika lingvisty F. Ericksona, který říká, že: mluvit s druhým člověkem je jako šplhat po stromě, který šplhá po vás. Student, který se dostal do diskuse s PU, by nejspíše toto přirovnání mohl potvrdit.

PU: ...a (.) vy jste říkal totéž. vy s tím sice nesouhlasíte, (.) ale spokojujete se s tím. já se s tím spokojit nemohu, a budu proti tomu neustále vystupovat. aby lidé (.) na základě zkušenosti z jinými lidmi, (.) nějakým způsobem diskriminovali (.) romy třeba.

2N: no samozřejmě že s tím nesouhlasím ale těm lidem se můžeme se jim divit, že je to většinový názor naší společnosti,=

PU: =ale ano (.) můžeme se jim divit. já se jim divím já jsem se nepřestal jim divit. (.) a je to už rok a čtvrt a mě to stále trápí=.

2N: =ale to z nich nejde vymlátit nějak já teda nevím=

PU: =ne vymlátit ne ale diskutovat.=

2N: =diskutovat o tom samozřejmě.

PU: ano tak jako já [diskutuju s váma]

2N: *[já jsem disku-] já jsem já jsem tady konstatoval fakt já já [jasně že jasně že jasně že se to musí změnit] to je to je (.) úplně zákonitě.*

PU: *[ale smířoval jste se s tím. a to mně vadí.]*

Svou tvář úplně nezměněnou si samozřejmě zachovávají ti studenti, kteří do diskuse nezasáhnou vůbec. Těch je většina (je to dáno i omezeným vysílacím časem). Ti občas k zachování, resp. ohrožení tváře některého z diskutujících přispějí nějakou celkovou reakcí publika (smích, nespokojené mumláni). I jejich celkem pasivní role je pro tento pořad nezbytná, pomáhají vytvářet dojem neformální diskuse.

Za zmínku snad stojí, že sledujeme-li pořad *Na hraně* pravidelně, zjistíme, že někteří studenti se natáčení účastní opakovaně. Tito „opakovaní účastníci“ také patří k těm, kteří pravidelněji přispívají do diskuse.

Závěr

V analyzovaném diskusním pořadu lze sledovat různé typy pozitivních a negativních zdvořilostních strategií. Projevy pozitivní zdvořilosti jednoznačně převažují nad projevy zdvořilosti negativní. To je dáno celkovým charakterem diskusního pořadu *Na hraně*, jehož cílem není určité problémy řešit, ale spíše o nich diskutovat a konfrontovat názory příslušníků mladší generace s názory odborníků. Naprostá většina projevů ohrožení tváře (své nebo tváře druhého), na které jsme v tomto pořadu narazili, je nějak spojena s osobností P. Uhla.

Transkripční symboly

PU, JP, MH, OG označení hostů

LV, AČ označení moderátorek

1R, 2R, 3R, 4R označení romských studentů

2N, 3N, 4N, DN označení neromských studentů

(.) – pauza

? – otázka

. – zakončovací intonace

, – pokračovací intonace

= – překotné navázání na předchozího mluvčího

PU: ano tak jako já [diskutuju s váma]

NS3: [já jsem disku-] já jsem já jsem tady konstatoval fakt já já
– v hranatých závorkách jsou úseky promluvy vyřčené

současně dvěma mluvčími

stavu: – dloužení vokálu

e, ee – hezitace (váhání)

„*já teda nevím jako*“ – úsek pronesený se smíchem

Literatura:

Brown, P., Levinson, S.: 1987. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge, University Press.

Čmejrková, S.: 1996. Vstřícnost a kamenná tvář sfingy aneb výraz tváře v mezilidské komunikaci. *Slovo a slovesnost* 57, 102–108.

Erickson, F.: 1986. Listening and speaking. In: Tannen, D., Alatis, J. E. (eds.): *Languages and Linguistics*. Washington, 294–319.

Nekvapil, J.: 1997. Tschechien. In: Goebel, H., Nelde, P. H., Starý, Z., Wölck, W. (Hrsg.): *Kontaktlinguistik. Contact Linguistics. Linguistique de contact*. Berlin-New York, 1641–1649.

www.academica.cz

Poznámka: Tento příspěvek byl v německé verzi přednesen na konferenci Polyslav, konané ve dnech 7. – 9. 10. 1999 v Toruni (Polsko), německá verze bude rovněž publikována ve sborníku z této konference.

Television Discussion Programme about inter-ethnic Relations

(Na hraně 26 April 1999)

Lucie Hašová

The article is trying, by means of the knowledge from the politeness theory by P. Brown and S. Levinson, to analyse some aspects of the television discussion programme *Na hraně* (On the Edge), which was devoted to the life of Romanies in the Czech Republic.

The author analyses positive and negative politeness strategies of the anchormen and participants in the discussion – representatives of the civil service, politicians, Romany activists and Romany as well as non-Romany students. By means of specific examples it shows how the individual participants in the programme preserve or threaten their image, how they come to terms with the threat to their image, how they either deliberately threaten the image of other people or preserve and sometimes not only preserve, but also “improve” the image.

The analysis has shown that the used strategies largely differed and were socially determined. The initial role, which had been assigned to the participants in the debate, to a large extent influenced the choice of strategy. However, it was also significantly influenced by the experience of individual participants in the performance in a public discussion. This is why the threat and keeping of one's and someone else's image was conducted in various ways and on various levels.

The author successively analysed various types of positive and negative politeness strategies. Signs of positive politeness clearly prevailed over the signs of negative politeness. This was caused by the general character of the discussion programme *Na hraně*, which is not devised to resolve certain problems, but to discuss them and confront the views of the young generation with those of experts. The overwhelming majority of signs of a threat to image (one's own or someone else's), which she found in the programme, was in this or other way connected with the personality of Petr Uhl.

Note: This paper was delivered in German at the conference Polyslav, held on October 7–9 in Toruń, and a German version will also be published in the proceedings from the conference.